

Taal en wetgeving

Citation for published version (APA):

de Groot, G-R. (1996). Taal en wetgeving: Op weg naar een elektronisch bestand van de Nederlandse rechtstaal. *Regel/Maat*, 1996(4), 154-162.

Document status and date:

Published: 01/01/1996

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Taal en wetgeving

Op weg naar een elektronisch bestand van de Nederlandse rechtstaal.

1. Inleidende opmerkingen

Er is veel geschreven over de relaties tussen taal en recht. Zo zijn er nogal wat publikaties over taal, logica en recht, over de etymologie van juridische begrippen, over wetgeving betreffende het correcte gebruik van de taal, over de begrijpelijkheid of onbegrijpelijkheid van de juridische taal voor leken, over het beledigende karakter van woorden, over het vertalen van juridische terminologie, enzovoort. Sommige van deze relaties zouden kunnen worden beschreven onder het kopje 'taal en wetgeving'. In deze bijdrage wil ik me evenwel beperken tot een heel specifieke relatie tussen taal en wetgeving: het woordgebruik van de wetgever. Over dat woordgebruik zullen enkele aantekeningen worden gemaakt in het perspectief van ervaringen opgedaan bij het vertalen van juridische informatie en in het licht van opvattingen, die zijn ontwikkeld bij het nadenken over de vraag, hoe men bij het vertalen van juridische terminologie te werk zou moeten gaan.

Aandacht voor het woordgebruik van de wetgever is uiteraard voor elk jurist een 'must'. Wil iemand een wettelijk voorschrift begrijpen, dan dient hij er in beginsel van uit te gaan, dat het woordgebruik van dat wettelijk voorschrift door de wetgever zorgvuldig is gekozen. Indien iemand juridische informatie naar een andere taal dient te vertalen, wordt hij op een bijzondere manier met dit uitgangspunt geconfronteerd. Allereerst moet immers worden nagegaan, wat de betekenis is van een bepaald te vertalen woord uit de brontekst. Die betekenis zal vervolgens

zo mogelijk moeten worden weergegeven in de terminologie van een rechtssstelsel, waarin de doeltaal als rechtstaal wordt benut. Over dat vertalen in de terminologie van een doeltaalrechtssysteem en de moeilijkheden die zich daarbij voordoen, gaat het in deze bijdrage niet. Slechts af en toe zal die vertaalproblematiek in de hierna volgende uiteenzettingen om te hoek komen kijken.¹ In deze bijdrage gaat het echter met name om aspecten, die opvallen, indien de vertaler probeert vast te stellen wat de inhoud van een bepaald woord in de brontekst is, teneinde vervolgens een poging te doen om die inhoud in een andere rechtstaal weer te geven.

Waar in de voorgaande alinea over 'vertaler' wordt gesproken, denke men overigens zeker niet uitsluitend en zelfs niet in de eerste plaats aan een persoon, die een bepaald document in een andere (rechts)taal moet weergeven. Iedereen die over de inhoud van een rechtssysteem informatie moet geven in een taal, die niet is (een van) de rechtstaal (resp. -talen) van dat rechtssysteem wordt met de bedoelde vertaalproblematiek geconfronteerd. Niet slechts 'juridische vertalers' komen daarom met deze problematiek in aanraking, maar alle grensoverschrijdend actieve juristen. De problematiek van het vertalen van juridische terminologie is één van de kernproblemen van de rechtsvergelijking. Indien een vertaler van bijvoorbeeld een wettekst nagaat, wat de betekenis van een door hem te vertalen woord is, staan hem in beginsel alle voor juristen gebruikelijke interpretatiemethoden ter beschikking. Door die interpretatiemethoden te hanteren moet

* Prof. mr Gerard-René de Groot is hoogleraar rechtsvergelijking en internationaal privaatrecht aan de Rijksuniversiteit Limburg.

1 Daaroever ondermeer G.R. de Groot, Het vertalen van juridische teksten, in: *Recht en vertalen* (red. G.R. de Groot en J.P. Balkema), Kluwer Deventer 1987, p. 13-31; idem, Een nieuw tweetalig juridisch woordenboek, in: *De juridische Bibliothecaris* 1990, p. 21-27. Eveneens gepubliceerd in: *Van taal tot taal* 1991, 3-14 en in: *Recht en Vertalen II*, Deventer 1993, 25-39; idem *Recht, Rechtssprache und Rechtssystem, Terminologie et Traduction* 1991, p. 279-316 (met verdere literatuurverwijzingen).

de betekenis van dat woord worden vastgesteld.² Tot die interpretatiemethoden hoort ook de grammaticale of taalkundige uitleg. Deze grammaticale interpretatiemethode, die zich ondermeer oriënteert op de betekenis van woorden van een tekst naar gewoon spraakgebruik, neemt echter ook bij het vertalen geen belangrijker rol in dan de andere interpretatiemethodes. Onmiskenbaar is er een nauwe relatie tussen de rechtsterminologie van een rechtssysteem en de taal, die dit rechtssysteem als rechtstaal benut. Maar bij zijn zoektocht naar de betekenis van een bepaalde rechtsterm zal de vertaler er van dienen uit te gaan, dat de (eventueel aanwezige) betekenisgevende wil van de wetgever van groter belang is dan de betekenis die de gewone omgangstaal aan een bepaald begrip geeft, tenzij de wetgever bewust of onbewust aan de betekenis in de gewone omgangstaal refereert.

2. Over de relatie tussen rechtstaal en rechtssysteem

De rechtstaal is een systeemgebonden taal. Rechtssystemen verschillen van staat tot staat. Elke staat kent daarom zijn eigen -in beginsel geheel zelfstandige- juridische terminologie, ook al gebruikt deze staat als rechtstaal een taal die ook in een andere staat als rechtstaal wordt gebruikt. Er zijn zelfs staten, waarbinnen meerdere rechtssystemen naast elkaar gelden, die alle een in beginsel onafhankelijke juridische terminologie bezitten. Een voorbeeld van een dergelijke staat is overigens het Koninkrijk der Nederlanden: de rechtstalen in de drie landen van het Koninkrijk verschillen op diverse niet onbelangrijke punten. Een internationale juridische vaktaal ontbreekt overigens nagenoeg geheel. Zij bestaat slechts voor zover bepaalde rechtsgebieden 'geïnternationaliseerd' zijn, zoals met name op het gebied van het volkenrecht en het Europese recht het geval is. Met name op die Europeesrechtelijke terminologie zullen we hierna nog nader terugkomen.

Hoe sterk de systeemgebondenheid van juridische terminologie is, zien we aan de

terminologische verschillen tussen het oude Nederlandse BW uit 1838 en het nieuwe Nederlandse BW, dat op 1 januari 1992 in werking is getreden. Door de in werking treding van dat nieuwe wetboek is er op terminologisch gebied nog al wat veranderd. Het meest beruchte voorbeeld van die terminologische wijzigingen zijn de nieuwe definities, die voor de begrippen 'zaak' en 'goed' werden gegeven. Naar oud recht waren goederen stoffelijke voorwerpen en zaken de optelsom van goederen en rechten (vergelijk art. 555 oud BW). Volgens het nieuwe wetboek zijn zaken de stoffelijke voorwerpen en goederen de optelsom van zaken en rechten (zo art. 3:1 nieuw BW). De vermelde wijziging van terminologie heeft vele gevolgen voor de inhoud en ontwikkeling van andere begrippen in het nieuwe wetboek gehad en van de terminologie op het gebied van het burgerlijk recht.³ Hetzelfde kan men trouwens observeren op het gebied van de terminologie van het administratieve recht, die wezenlijk is beïnvloed door de inwerkingtreding van de Algemene wet bestuursrecht op 1 januari 1995. Het is daarbij in terminologisch opzicht vooral ook bijzonder boeiend en leerzaam om kennis te nemen van de bepalingen, die tot doel hadden de 'overige wetgeving' in overeenstemming te brengen met de consequente, nieuwe terminologie van de Awb. Het is duidelijk, dat de rechtstaal geen rustig bezit is: waar het recht wijzigt, muteert ook de rechtstaal.

De systeemgebondenheid van de rechtstaal bewerkstelligt, dat er niet binnen elke taal zo iets bestaat als één bepaalde rechtstaal, naast een medische taal, taal van chemici, taal van economen, enzovoort. Er bestaan binnen een taal even zovele rechtstalen als er rechtssystemen zijn die zich van deze taal als rechtstaal bedienen. Voor het Nederlands zijn dat er derhalve vijf⁴, wellicht zelfs zes indien we het Europeesrechtelijke Nederlands als aparte rechtstaal beschouwen. Of dat laatste zinvol is, zal straks in paragraaf 5 nog worden nagegaan.

Juist vanwege het feit, dat er binnen één taal meerdere rechtstalen kunnen bestaan en

2 Daarover ondermeer J.A. Pontier, *Rechtsvinding*, Nijmegen (Ars Aequi Libri) 1988, p. 21-28.

3 Zie daarover G.R. de Groot, *Consequenties van de gewijzigde terminologie van het Nederlands recht voor vertalers*, in: G.R. de Groot (red.), *Recht en vertalen II*, Deventer 1993, p. 41-49.

4 Dat wil zeggen, de rechtssystemen van Nederland, de Nederlandse Antillen, Aruba, België en Suriname.

dat binnen het Nederlands ook daadwerkelijk het geval is, ligt het voor de hand om enigszins voorzichtig te zijn met grammaticale interpretatie. Het rechtssysteem bepaalt de inhoud van sommige rechtstermen en niet de taal; de taal is slechts relevant voorzover het rechtssysteem zulks wenst.

Dat de wil van de wetgever voor de betekenis van een bepaalde rechtsterm belangrijker is dan de betekenis die een term in de omgangstaal heeft, blijkt duidelijk indien we de Nederlandse Nederlandse rechtsterminologie vergelijken met de Belgische Nederlandse rechtsterminologie. In de eerste plaats kunnen we constateren, dat het Belgische rechtssysteem rechtstermen kent, die in Nederland onbekend zijn en omgekeerd. Soms is de oorzaak daarvan, dat bepaalde rechtsfiguren in het ene rechtssysteem wel voorkomen, terwijl deze in het andere rechtssysteem onbekend zijn (bijvoorbeeld: Hof van Arbitrage; verlengde minderjarigheid; familieraad; advocatierecht). Soms wordt dezelfde (althans zeer vergelijkbare) rechtsfiguur in de beide rechtssystemen door verschillende woorden weergegeven (Procureur des Konings/Officier van Justitie; ontvoogding/handlichting). Een enkele keer verwijst eenzelfde woord naar verschillende rechtsfiguren (Arrondissementsrechtbank, nationaliteitsrechtelijke optieverklaring). De vermelde voorbeelden betreffen woorden, die heel specifiek als rechtstermen te herkennen zijn, daar ze los van een rechtssysteem niet in de taal functioneren. Hetzelfde kan evenwel opgaan ten aanzien van termen, die ook in de huis-, tuin- en keukentaal worden gehanteerd. Dit is bijvoorbeeld het geval bij strafrechtelijke delicten, waarvan de delictomschrijvingen België en Nederland verschillen, terwijl wel algemeen gangbare aanduidingen worden gehanteerd. Ingewikkeld zijn ook de verschillen, die optreden, doordat het Belgische recht andere onderscheidingen maakt dan het Nederlandse. Gewezen zij op een belangrijke onderscheiding in het strafrecht: waar het Nederlandse recht onderscheidt naar overtredingen en misdrijven, kent het Belgische recht een driedeling in misdaden, wanbedrijven en overtredingen. Het overkoepelende begrip is volgens art. 1 Belgisch

Strafwetboek 'misdrijf'. Door juridische bril bezien zijn derhalve bij lange na niet alle Belgische 'misdrijven' ook in Nederland 'misdrijven'.

De verschillen tussen de Nederlandse en Belgische Nederlandse rechtstalen maken het soms nodig om de betekenis van woorden in het ene rechtstelsel uit te leggen voor juristen die geschoold zijn in het andere rechtstelsel. Met andere woorden, er is soms behoefte aan een intralinguïstische vertaling.⁵

Overigens dienen we te beseffen, dat er tussen de Belgische en de Nederlandse Nederlandse rechtsterminologie geen ondoordringbare schotten staan. Enerzijds is het uiteraard denkbaar, dat zowel de Belgische als de Nederlandse wetgever bij de hantering van hetzelfde woord bewust of onbewust refereren aan de betekenis, die dit woord in de omgangstaal heeft. Daar die omgangstaal in beide staten in beginsel dezelfde is, wordt dan in de regel aan dezelfde inhoud gerefereerd. We zien nu even af van het feit, dat de inhoud van een bepaalde Nederlandse term in Nederland en in Vlaanderen op omgangsniveau een uiteenlopende kan zijn. Een mooi voorbeeld van een dergelijk woord is de term 'merkwaardig'. Indien het onderhavige artikel door een collega als 'merkwaardig' zou worden gekwalificeerd, bedoelt een Nederlandse collega daarmee waarschijnlijk 'vreemd', terwijl een Vlaamse collega door het gebruik van dit woord de bijdrage als 'opmerkelijk' beoogt loven.

Anderzijds nemen Belgische juristen kennis van Nederlandse wetteksten en juridische literatuur en vice versa. Ook daardoor ontstaat een zekere osmose van rechtsterminologie. Soms zullen wetgevingsjuristen mede daardoor voor het uitdrukken van enigszins parallelle noties voor dezelfde termen kiezen. Niettemin kan de begripsinhoud van die termen dan in detail toch nog iets verschillen doordat de beide rechtssystemen nu eenmaal uiteenlopen en daardoor dus de juridische inbedding van de term in het rechtssysteem niet dezelfde is. Volledige equivalentie van de begripsinhoud van een term naar Nederlands en Belgisch recht bestaat slechts indien en voorzover de regeling waarbinnen

5 Deze term is ontleend aan Giovanni Emilio Buzelli, General problems in scientific and technical translation, Babel 1970, 141.

de desbetreffende term functioneert in België en Nederland identiek is.

Herinnerd zij in dit verband aan een klassiek voorbeeld van de Amsterdamse rechtsvergelijker Isaac Kisch, die zich afvroeg of de termen 'mariage', 'marriage', 'Ehe' en 'huwelijk' wel equivalent zijn, nu de echtscheidingsgronden en ook tal van andere regels met betrekking tot het huwelijk in Frankrijk, Groot Brittannië, Duitsland en Nederland verschillen.⁶ Het voorbeeld van Kisch kan nog worden aangescherpt door de vraag op te werpen, of het begrip 'huwelijk' in België en Nederland wel hetzelfde betekent, nu we kunnen constateren, dat het personen- en familierecht in beide landen verschilt. De juridische inbedding van de term in het rechtssysteem loopt derhalve uiteen. Overigens komt Kisch tot de conclusie, dat men zich aan overdreven perfectionisme zou bezondigen, indien men zou menen, dat men meent 'huwelijk' niet door 'mariage', 'marriage' of 'Ehe' te kunnen vertalen. De inbedding van de bedoelde termen moge verschillen, 'quant à la substance' komen ze echter met elkaar overeen. Hetzelfde gaat uiteraard ook op voor de inhoud van het 'huwelijk' naar Belgisch en Nederlands recht. Toch dient men de mogelijk diverse inbedding telkens in het achterhoofd te houden. Het kan zijn, dat de context van een bepaald begrip dermate gaat verschillen, dat (soms zelfs intralinguïstische) onvertaalbaarheid optreedt. Met betrekking tot het begrip 'huwelijk' kan deze stelling worden toegelicht door te wijzen op de recente discussie over de gevolgen van de eventuele opening van het instituut huwelijk voor homorelaties. Zou het scheppen van de mogelijkheid van een homohuwelijk het wezen van het begrip 'huwelijk' in het Nederlandse recht zodanig veranderen, dat het Nederlandse 'huwelijk' niet meer vergelijkbaar is met bijvoorbeeld het 'huwelijk' naar Belgisch recht? Persoonlijk meen ik deze vraag ontkennend te moeten beantwoorden: door de invoering van de mogelijkheid van het homohuwelijk verandert m.i. het instituut 'huwelijk' niet van karakter. Ik meen

deze visie ook met argumenten te kunnen onderbouwen, maar dit is niet de juiste plaats om zulks te doen. Gesignaleerd zij evenwel, dat er juristen zijn, die kennelijk een andere mening zijn toegedaan. Naar verluid heeft een collega-hoogleraar van een andere juridische faculteit onlangs in een persconferentie gesteld, dat hij voornemens is om bij invoering van het homohuwelijk in Nederland, hier van echt te gaan scheiden om vervolgens in Duitsland te gaan hertrouwen. Wat er ook waar moge zijn van dit voornemen, duidelijk blijkt daaruit, dat zijns inziens 'huwelijk' en 'Ehe' door het mogelijk maken van een homohuwelijk verschillende begrippen worden.

3. Homoniemen binnen één rechtssysteem

Uit de vorige paragraaf blijkt, dat een bepaalde term verschillende betekenissen kan hebben in de rechtssystemen, die deze term als rechtsterm gebruiken. De desbetreffende term heeft dan twee of zelfs meer verschillende betekenissen die afhankelijk zijn van de respectievelijke rechtssystemen waartoe de term wordt gebruikt. Binnen de taal is een dergelijk woord dan een homoniem. Willen we de informatie over het recht van het ene stelsel vertalen in de terminologie van het andere rechtssysteem, dan zijn de diezelfde termen 'faux amis'.

We dienen echter te beseffen, dat ook binnen een rechtssysteem de betekenis van een term niet steeds dezelfde is. Een enkele keer komt dat, omdat de wetgever onzorgvuldig heeft geformuleerd. Het gebeurt echter ook, dat de wetgever een term in een bepaalde wet bewust gebruikt in een betekenis, die afwijkt van de betekenis die deze term in andere regelgeving heeft. Zo heeft de term 'vervreemding' in de Wet agrarisch grondverkeer een andere betekenis dan in het Burgerlijk Wetboek.⁷

Deze voorbeelden zijn evenwel anomalieën. Hoewel de betekenis van een term primair telkens wordt beïnvloed door de concrete re-

6 Isaac Kisch, *Droit comparé et terminologie juridique*, in: Mario Rotondi, *Inchieste di diritto comparato*, Padova/New York 1973, p. 407-423; eveneens verschenen in: G. Fritschy (ed.), *Vertalen vertolkt, Verhalen over vertalen*, Nederlands genootschap van vertalers, Amsterdam, 1976, p. 124-139.

7 Daarover G.R. de Groot in het losbladig commentaar op de 'Wet agrarisch grondverkeer' onder redactie van G.R. de Groot, A.H.T. Heisterkamp en T.H.J. Jousstra, VUGA 's Gravenhage, aant. 6 op art. 1.

geling waarin deze term functioneert, zal bij het vertalen van de term in de terminologie van een ander rechtssysteem er van worden uitgegaan, dat die term telkens in dezelfde betekenis wordt gebruikt, tenzij het tegendeel blijkt. Voor het hanteren van dit uitgangspunt kan de vertaler een argument ontleenen aan de rechtssystematische interpretatiemethode: het gehele rechtssysteem is één groot systeem. Uiteraard wordt de betekenis van een bepaald woord primair bepaald door de directe context en de systematiek die aan die context ten grondslag ligt. De vertaler zal echter proberen na te gaan, of hij die betekenis goed heeft begrepen. Hij zal dat met name doen door te controleren, of de term op andere plaatsen dezelfde betekenis heeft. Hij heeft daartoe tegenwoordig een prachtig hulpmiddel ter beschikking. De contexten van de desbetreffende term kunnen in de Algemene Databank Wet- en Regelgeving worden opgezocht. In de doeltaal zal de vertaler op zoek gaan naar een term, die –als het even kan– als vertaling van de uitgangsterm voor alle relevante contexten kan dienen. Hij zal slechts genoeg nemen met een vertaling, die slechts in sommige contexten past, indien hij tot de overtuiging komt, dat de term binnen het rechtstelsel uiteenlopende betekenissen heeft, die in de doeltaal met uiteenlopende termen moeten worden weergegeven.⁸

Het is uiteraard een legitieme vraag, of de wetgever met een dergelijke manier van uitleg van termen bij het formuleren van wetgeving voldoende rekening houdt. Men kan zich zelfs afvragen, of van de wetgever wel kan worden verwacht, dat de uniformiteit van woordgebruik telkens in het oog wordt gehouden en derhalve homonymie binnen het rechtssysteem wordt vermeden. Weliswaar is het tegenwoordig technisch mogelijk om na te gaan, of een bepaald woord, waar-

van het gebruik in een wet wordt overwogen al in andere regelgeving wordt benut en zo ja in welke contexten, maar zulks te doen kost in vele gevallen veel tijd. Indien men immers als resultaat van een zoekactie binnen de Algemene Databank Wet- en Regelgeving Wetten Bestand de melding krijgt, dat een bepaalde term reeds in de regelgeving voorkomt en wel 13 maal, zal men de desbetreffende 13 contexten moeten oproepen en moeten overwegen, welke betekenis de desbetreffende term in deze contexten heeft.

4. Rechtstaalinventarisatie

Een dergelijke controle ex ante van het geplande woordgebruik zou veel efficiënter kunnen verlopen, indien er een elektronisch bestand zou bestaan, waarin de rechtstaal reeds zou zijn geïnventariseerd en geordend. Bij die ordening zou niet slechts een redelijk aantal representatieve contexten moeten worden weergegeven, waarin de desbetreffende term wordt gebruikt, maar zou met name ook moeten worden aangegeven welke verwante termen in een rechtssysteem voorkomen. Bij het ordenen van contexten waarin de term 'terstond' voorkomt zou tevens moeten worden gewezen op 'onverwijld', 'met bekwame spoed'.⁹ Bij 'achten' moet tevens worden gewezen op 'vermoeden' en 'veronderstellen' (art. 1:234 (nieuw) BW).

De wens om tot een dergelijke inventarisatie te komen, leeft bijzonder intensief bij personen die betrokken zijn bij het totstandkomen van tweetalige juridische woordenboeken. Teneinde vertaalsuggesties te kunnen formuleren voor termen uit de Nederlandse rechtstaal zal de woordenboekenmaker zorgvuldig moeten nagaan welke betekenissen de desbetreffende uitgangstermen in het Nederlandse rechtssysteem heeft. Hij zal contexten moeten controleren en

8 Op deze plaats zie ik even af van het feit, dat afhankelijk van het doel van een bepaalde vertaling soms met een 'vage' vertaling in de doeltaal kan worden volstaan. Zo is het m.i. zonder meer geoorloofd om bij de vertaling van een vonnis de Nederlandse term 'rechter-plaatsvervanger' in de doeltekst te vertalen met een term die equivalent is met de algemene term 'rechter', daar de rechter-plaatsvervanger die aan een vonnis meewerkt gewoon als rechter functioneert. De vertaling van het element 'plaatsvervanger' heeft dan geen relevantie. Anders is zulks indien iemands curriculum vitae moet worden vertaald en de term 'rechter-plaatsvervanger' in die context moeten worden vertaald.

9 Zie daarover C.C. van Dam/E.H. Hondius, *Het Nieuw BW in 400 trefwoorden*, tweede druk, Deventer 1990, p. 359; A.S. Hartkamp, *Compendium van het vermogensrecht volgens het Nieuwe Burgerlijk Wetboek*, vierde druk, Deventer 1990, p. 18.

moeten nagaan, of de te vertalen termen telkens in dezelfde of toch in uiteenlopende betekenissen worden gebruikt.

Bij gebreke van een dergelijk rechtstaalbestand moet dit onderzoek in het kader van elk juridisch woordenboekproject weer opnieuw gebeuren. Dit resulteert uiteraard in verspilling van energie. Die energie zou beter kunnen worden gestopt in het rechtsvergelijkende werk, dat ten grondslag dient te liggen aan de te formuleren vertaalsuggesties.

Een bestand van de Nederlandse rechtstaal is derhalve een intensieve wens van makers van juridische woordenboeken. Indien een dergelijk kwalitatief goed bestand tot stand zou bestaan, zou datzelfde bestand echter tevens een belangrijke rol kunnen spelen bij het kiezen van formuleringen door de wetgever. In de Aanwijzingen voor de regelgeving zou dan moeten worden aanbevolen om in het bestand de betekenis van in nieuwe regelgeving te gebruiken termen in het desbetreffende bestand te controleren teneinde homonymie te vermijden, zulks overigens ter uitvoering van aanwijzing 58 lid 2 Aanwijzingen voor de regelgeving: 'Dezelfde term wordt niet voor verschillende begrippen gebruikt'.¹⁰ Onbewuste homonymie zou op deze wijze minder vaak gaan voorkomen, bewuste homonymie zou moeten worden ontraden. Door de controle aan de hand van een rechtsterminologiebestand is het ook mogelijk om in vroeg stadium te ontdekken, dat een bepaald woord, dat in een wetsontwerp wordt gebruikt, nog niet eerder voorkomt in de Nederlandse rechtstaal. In een dergelijk geval dient kort te worden overwogen, of het inderdaad nodig is een nieuw woord toe te voegen, of dat het gebruik van een 'naburige' reeds wel gebruikte term voldoende zou zijn. Het introduceren van een nieuwe term zou immers verwarring kunnen veroorzaken bij degenen die de term

moeten interpreteren. Zij zullen zich (moeten) afvragen, of de desbetreffende nieuwe term synoniem is aan reeds gebruikte termen, of juist bewust is gekozen om een begripsinhoud te beschrijven, die afwijkingen vertoont van de inhoud van reeds gebruikte termen. Een en ander is overigens mede noodzakelijk gezien het bepaalde in aanwijzing 58 lid 1 Aanwijzingen voor de regelgeving: 'Hetzelfde begrip wordt niet met verschillende termen aangeduid.' Enige voorbeelden zijn op zijn plaats.

In het gloednieuwe art. 1:234 lid 3 BW komt het woord 'verondersteld' voor, waar bedoeld wordt op een toestemming die aanwezig zou kunnen zijn. De kernvraag, die in dat verband opduikt is uiteraard, of tegenbewijs mogelijk is betreffende het al dan niet aanwezig zijn van de bedoelde toestemming. Indien zulks mogelijk is, hanteert de wet op andere plaatsen de term 'vermoed', indien geen tegenbewijs is toegelaten, pleegt de term 'geacht' te worden gebruikt. Waarom dan een term als 'verondersteld' te gebruiken, waar ik vermoed, dat 'vermoed' wordt bedoeld?

Een tweede voorbeeld. In art. 6:221 BW komt het woord 'onmiddellijk' voor.¹¹ Uiteraard doelt dit woord op enige speed. Voor diverse gradaties van speed hanteert het Burgerlijk Wetboek evenwel de boven ook reeds vermelde woorden 'terstond', 'onverwijld' en 'met bekwame speed'. Waarom nu plotseling zo'n term als 'onmiddellijk', waar vermoedelijk één van de drie andere termen het uitstekend had gedaan?

Een derde en laatste voorbeeld. In wetsontwerp 23 029 (R. 1461) wordt voorgesteld om in de Rijkswet op het Nederlandschap op diverse plaatsen het woord 'woonplaats' te vervangen door 'hoofdverblijf'. Dit wijzigingsvoorstel is niet zo verbazingwekkend, daar aan het hanteren van de factor 'woonplaats' nogal wat nadelen zitten. Maar wat

10 In de toelichting op deze aanwijzing wordt er op gewezen, dat vooral binnen één regeling deze aanwijzing in acht dient te worden genomen, maar zij echter ook bij verwante regelgeving van belang is. Door de ontwikkelingen van de techniek is thans echter ook de Nederlandse wetgeving als geheel overzichtelijker geworden, zodat er geen goede reden bestaat om de toepassing van deze aanwijzing slechts tot verwante wetgeving te beperken. Homonymie dient telkens te worden vermeden.

11 Het valt trouwens op, dat ondanks het feit, dat het Burgerlijk Wetboek enkele andere termen die een zekere mate van haast aanduiden impliciet heeft geijkt, de vage door het Burgerlijk Wetboek niet geijkte term 'onmiddellijk' volgens de Algemene Databank Wet- en Regelgeving 1895 malen voorkomt in 976 regelingen. Coördinatie is geen overbodige luxe.

wordt nu met hoofdverblijf bedoeld? Het begrip wordt gedefinieerd in een nieuw op te nemen art. 1 sub h. 'Hoofdverblijf' wordt omschreven als 'de plaats waar een persoon zijn feitelijke woonstede heeft'. Het begrip 'feitelijke woonstede' is een novum in de Nederlandse rechtsterminologie.¹² Terecht werd daarom vanuit de Kamer de vraag gesteld om uit te leggen, wat nu precies de betekenis van 'feitelijke woonstede' zou zijn. In antwoord op die vraag daarop stelt de Memorie:

'De in de memorie van toelichting¹³ voorkomende woorden 'feitelijke woonstede' zijn slechts gebezigd om de strikt feitelijke inhoud van het begrip 'hoofdverblijf' aan te geven. 'Feitelijke woonstede' heeft iemand daar waar zijn slaapplek is, waar zich zijn meubilair bevindt en waar hij de rechten van bewoner uitoefent. Het voorgestelde wettelijke criterium is het begrip 'hoofdverblijf', een begrip dat overigens ook in het vreemdelingenrecht voorkomt. Hoofdverblijf is een feitelijk begrip en heeft niet op dezelfde wijze als het begrip woonplaats een juridische connotatie; een afhankelijke woonplaats levert dan ook geen hoofdverblijf op.'

Buitengewoon helder is deze mededeling over de inkleuring van het voorgestelde begrip echter niet. Het zou op zijn plaats zijn geweest om de nieuw voorgestelde term uitdrukkelijk af te zetten tegen de definitie van woonplaats in art. 10 Burgerlijk Wetboek onder ecartering van de afhankelijke woonplaats. Daarbij had precies moeten worden uitgelegd, waarin de 'feitelijke woonstede' onder omstandigheden ergens anders zou zijn dan het eveneens uiterst feitelijke begrip 'woonstede' in art. 10 BW. Is het bijvoeglijk naamwoord 'feitelijk' in de voorgestelde definitie niet domweg overbodig? Overigens is ook nog onduidelijk, waar iemand die geen feitelijke woonstede op enige plaats heeft, zijn hoofdverblijf heeft. Is dat 'ter plaatse van zijn werkelijk verblijf'? Of heb ik nu weer te veel in mijn Burgerlijk Wetboek gespiekt? De moraal van dit verhaal is duidelijk: men

moet goede redenen hebben om nieuwe termen te introduceren, die dichtbij oude reeds door de wetgever gebruikte termen liggen.

Het komt me voor, dat begrippen als 'verondersteld', 'onmiddellijk' en 'feitelijke woonstede' slippertjes zijn: formuleringen die min of meer toevallig in een wetsontwerp zijn terecht gekomen, terwijl vervolgens soms pogingen worden gedaan om uiteen te zetten, waarom de inhoud ervan toch weer net een heel klein beetje verschilt van die van andere termen. Erg overtuigend zijn die pogingen niet. Het zou buitengewoon nuttig zijn, indien zulke 'toevallige' formuleringen reeds op niet al te ingewikkelde manier van te voren zouden kunnen worden ontdekt.

Uit het bovenstaande vloeien ook enkele desiderata met betrekking tot een rechtstaal-inventarisatie voort. In de eerste plaats dient zo'n inventarisatie geautomatiseerd te zijn. In de huidige tijd is dat echter vanzelfsprekend. In de tweede plaats dient de inventarisatie bewerkt te zijn. Er moet geen sprake zijn van een simpele verwijzing naar artikelen, waar een woord voorkomt (via de CD-ROM met de Algemene Databank Wet- en Regelgeving kan men die plaatsen ook ontdekken), maar de meest representatieve contexten dienen te worden gegeven en geanalyseerd, waarbij bijzondere aandacht moet worden gegeven aan eventuele wettelijke definities ('Legaldefinitionen') of aan (pogingen tot) definities in toelichtingen. Verwijzingen naar verwante termen zijn essentieel. Ten behoeve van de actoren die actief zijn in het wetgevingsproces zouden op den duur in een dergelijke inventarisatie 'waarschuwingen' kunnen worden opgenomen, die er bijvoorbeeld op wijzen dat bepaalde termen beter niet kunnen worden gebruikt¹⁴ (zoals wellicht: 'onmiddellijk') omdat reeds enkele andere naburige termen in de rechtstaal aanwezig zijn, of die er op wijzen dat indien een term als 'vermoed' wordt gebruikt tegenbwijs mogelijk is, terwijl zulks in geval van het benutten van 'geacht' niet het geval zou zijn.

Zou een dergelijk bestand er overigens toe

12 Volgens de Algemene Databank Wet- en Regelgeving komt trouwens ook het woord 'woonstede' slechts vijfmaal voor.

13 De verwijzing naar in de Memorie van Toelichting voorkomende woorden is opmerkelijk. De bedoelde woorden staan immers in de voorgestelde wettekst.

14 De desbetreffende termen moeten dan uiteraard in het bestand wel als 'entry' voorkomen.

kunnen bijdragen om de rechtsterminologie in België en Nederland geleidelijk aan te uniformeren? Het is op zijn plaats om er allereerst op te wijzen, dat de Belgische en Nederlandse Nederlandse rechtstalen separaat moeten worden geïnventariseerd. De Nederlandse woorden van beide rechtssystemen hebben betrekking op verschillende rechtssystemen, terwijl de wetgevers in beide rechtssystemen ook in rechtssystematisch opzicht geen verplichting hebben om rekening te houden met de begripsinhoud, die de wetgever in het andere land aan een bepaalde term heeft gegeven. Niettemin is het niet geheel onwenselijk rekening te houden met de woordkeus van de wetgever in het andere land. Althans in België bestaat in dat opzicht ook een zekere traditie. Toen men in België ging werken aan een Nederlandstalige versie van de Belgische Code civil is ondermeer Eduard Maurits Meijers bij die vertaalwerkzaamheden betrokken geweest. Ook het op 1 april 1982 in werking getreden Nederlandse Taalunieverdrag¹⁵ onderstreept in art. 4 sub c de wenselijkheid van 'het gemeenschappelijk bepalen van een gelijke terminologie ten behoeve van wetgeving en officiële publikaties'¹⁶. Het streven naar een zekere harmonisatie van de Belgische en Nederlandse Nederlandse rechtstaal is temeer van belang gezien de toenemende invloed van het Europese recht.

5. De Nederlands-Europesrechtelijke terminologie binnen een rechtstaalbestand

Boven werd reeds de vraag opgeworpen, of de Nederlands-Europesrechtelijke terminologie als aparte rechtstaal moet worden beschouwd. Deze vraag kan zowel bevestigend als ontkennend worden beantwoord. De Nederlands-Europesrechtelijke terminologie wordt gebruikt in het EG-Verdrag, Europese

verordeningen en richtlijnen. Deze regelgeving maakt deel uit¹⁷ van zowel de Belgische als de Nederlandse rechtsorde. In zoverre is de Nederlands-Europesrechtelijke terminologie onderdeel van zowel de Belgische als de Nederlandse Nederlandse rechtstaal en vormt deze terminologie geen aparte rechtstaal.

Indien we echter kijken naar de wetgever, die de terminologie ontwikkelt, kunnen we constateren dat de Europese wetgever geheel autonoom is in de ontwikkeling van een eigen rechtsterminologie en zich in beginsel niet hoeft te storen aan de begripsinhoud, die bepaalde woorden in de Belgische of Nederlandse Nederlandse rechtstaal hebben. In zoverre is wel degelijk sprake van een aparte rechtstaal. De verschillen tussen de Nederlands-Europesrechtelijke terminologie enerzijds en de Nederlands Nederlandse rechtsterminologie anderzijds zijn van volstrekt andere orde dan bijvoorbeeld de 'rechtstaalverschillen' die mogelijkwerwijze zouden kunnen worden geconstateerd tussen verschillende departementen. Waar de wetgevingsjuristen binnen de diverse departementen zich er toch van bewust moeten zijn, dat het Nederlandse rechtssysteem één geheel is en terminologische afwijkingen als anomalieën zullen worden beschouwd en wellicht zelfs verwarring zullen zaaien, is de Europese wetgever er vrij in om woorden te herijken. Die herijkte woorden krijgen dan in België en Nederland dezelfde begripsinhoud, althans in de context van de door de Europese regelgeving beïnvloede gebieden van het Belgische en Nederlandse recht. De Belgische en Nederlandse rechtsterminologie is in zoverre geïnnificeerd. Wel is het vervolgens wenselijk, dat de Belgische en Nederlandse wetgevers bij de woordkeus in de overige wetgeving rekening houden met de betekenis, die de Europese wetgeving aan bepaalde woorden heeft gegeven. Gebeurt zulks niet, dan verbrokkelt zowel de Belgi-

15 Verdrag van 9 september 1980, Tractatenblad 1980, 147, zie voorts Tractatenblad 1982, 16.

16 Het is trouwens niet moeilijk om over de bepaling van art. 4 Taalunieverdrag zeer kritische opmerkingen te maken. Ik deed dat reeds in mijn opstel: Belgisch-Nederlandse Taalunieverdrag. Een 'verborgen' opdracht tot rechtsvergelijking en rechtsunificatie?, NJB 1983, p. 374-378. De destijds geformuleerde kritiek heb ik nog steeds. Dit neemt echter niet weg, dat het uiteraard wel wenselijk is om er naar te streven, dat de Belgische en Nederlandse Nederlandse rechtstalen zo weinig mogelijk 'toevallige' verschillen vertonen.

17 Wat betreft de richtlijnen moet uiteraard sprake zijn van het afgelopen zijn van de implementatietermijn en moet verder de restrictie worden gemaakt, dat het om onderdelen moet gaan die rechtstreeks kunnen worden toegepast.

sche als de Nederlandse Nederlandse rechtstaal. Voor de terminologische en systematische eenheid van een rechtsstelsel is zulks catastrofaal.¹⁸ Overigens gaat aanwijzing 56 lid 1 Aanwijzingen voor de regelgeving van hetzelfde beginsel uit: 'Voor de terminologie in nationale regelingen wordt in beginsel aangesloten bij die van verwante communautaire en internationale regelingen.'¹⁹

Deze constatering leidt tot de volgende conclusie. Bij de inventarisatie van de Nederlandse rechtstaal neemt de terminologie van Europeesrechtelijk origine een zeer bijzondere plaats in. Voorzover een term Europeesrechtelijk expliciet dan wel impliciet geijkt is, dient deze ijking – uiteraard met bronvermelding – te worden beschreven, zodat de nationale wetgevers daarmee rekening kunnen houden. Voor vertalers heeft deze Europeesrechtelijke ijking trouwens een uiterst praktische consequentie. Juist vanwege de Europeesrechtelijke ijking is het – althans in een Europeesrechtelijke context – eenvoudig om een honderdprocentig equivalent woord in het Deens, Duits, Engels, Fins, Frans, Grieks, Italiaans, Portugees en Spaans te ontdekken. Daar het rechtstelsel van de Europese Unie meertalig is en al deze talen als rechtstalen hanteert, moet voor een Nederlandstalig woord waaraan door het Europese recht een bepaalde inhoud is gegeven een pendant in de vermelde talen bestaan met exact dezelfde inhoud.

6. Tenslotte

Uitgaande van problemen, waar vertalers tegen aan lopen, indien Nederlandse wetteksten moeten worden weergegeven in een andere rechtstaal, is hierboven geconcludeerd tot de wenselijkheid van een inventarisatie van de Nederlandse rechtstaal. Daarbij is onderstreept, dat een (elektronisch) bestand van

de Nederlandse rechtstaal ook gedurende het wetgevingsproces nuttige diensten kan bewijzen en de kwaliteit van de Nederlandse regelgeving zou bevorderen door het bewaak van consistent woordgebruik te verbeteren. Tenslotte dient nu de vraag te worden gesteld, in hoeverre dit alles verre toekomstmuziek is? Tot op zekere hoogte is dat uiteraard het geval. Een dergelijk elektronisch bestand van de Nederlandse rechtstaal bestaat nog niet. Toch worden er reeds geruime tijd besprekingen gevoerd, waarin wordt nagegaan hoe een dergelijk bestand tot stand gebracht kan worden ten behoeve van de wetgever, woordenboekprojecten en wetenschappelijk onderzoek. Dit denken over een mogelijk elektronisch bestand van de Nederlandse rechtstaal is met name gestimuleerd door de activiteiten verricht door mevr. M.C. Oosterveld-Egas Reparaz en mevr. J.B. Vuyck-Bosdriesz ter voorbereiding van het voortreffelijke Juridisch Woordenboek Nederlands Spaans/Diccionario Jurídico Neerlandés-Español (Maklu Uitgevers/T.M.C. Asser Instituut).²⁰ Al werkende aan de in dat woordenboek opgenomen vertaalsuggesties Nederlands-Spaans hebben zij een uitgebreid bestand opgebouwd. Toen het werk aan het woordenboek was afgerond kwam de gedachte op, dat dat bestand ook voor andere woordenboekprojecten en voor andere activiteiten toegankelijk zou moeten worden gemaakt. Dat een dergelijk elektronisch bestand van de Nederlandse rechtstaal prachtige mogelijkheden biedt, is duidelijk. Dat het opbouwen, perfectioneren en bijhouden van zo'n bestand geld kost zal iedereen begrijpen. Moge dit opstel er toe bijdragen, dat instanties bereid worden gevonden om het tot stand brengen van een elektronisch bestand van de Nederlandse rechtstaal door het ter beschikking stellen van menskracht en financiën te ondersteunen.

18 Zulks geldt m.i. ook voor de juridische 'context' van regelingen, die door Europese regelgeving zijn gemuteerd. Naburige regelingen zullen moeten worden aangepast, teneinde te voorkomen dat de in ons land geldende regelingen onderling inconsistent worden. Zie daarover Gerard-René de Groot/ Carlos Bollen, Verknoeit het Europese recht ons Burgerlijk Wetboek? Voorstel wijziging bescherming derden te goeder trouw en wijziging verjaringsbepalingen, Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht 1995, 1 e.v.

19 Het zal na het voorgaande geen verbazing wekken, dat ik zou willen bepleiten om van de uitzonderingen, die aanwijzing 56 lid 2 op de hoofdregel van het eerste lid formuleert, met terughoudendheid gebruik te maken.

20 Daarover G.R. de Groot, Een nieuw tweetalig juridisch woordenboek, in: De juridische Bibliothecaris 1990, 21-27. Eveneens gepubliceerd in: Van taal tot taal 1991, p. 3-14 en in: Recht en Vertalen II, Deventer 1993, p. 25-39.